

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.14.15>

Volume 7/2

2023 p. 237-248

ÇEVİRMENİN ÇOKLU HABİTUSU¹

TRANSLATOR'S MULTIPLE HABITUS

Gamze GÜLER*

ÖZ

Çeviri sosyolojisi alanında son dönemde yapılan çalışmalar çeviriyi metnin dışına taşıyarak, ilgiyi metnin arkasında yer alan eyleyenlere yönelmektedir. Özellikle bu alanda eyleyenlere yönelik yapılan çalışmalar; Bourdieu'nün habitus kavramını, çevirmen ve diğer eyleyenlerle ilintilendirmektedir. Sosyal bir eyleyen olarak çevirmenin geçmişin emareleriyle örülü makro kozmosa özgü davranış, tutum ve yatkınlıklarının, çeviri sürecinde vermiş olduğu kararlara yansımalarının analizinde habitus kavramı önemli veriler sunmaktadır. Bu yeni çalışma alanının derin meselelerinden biri çevirmenin sosyo-kültürel kimliğinin tarihsel analizinin yapılması ve eldeki verilerin çeviriye, çevirmen kararlarına yansımalarına bakılmasıdır. Bu çalışmada çevirmenin habitusuna yönelik tarihsel bir analiz yapılacaktır. Sosyal bir eyleyen olarak çevirmen habitusunun makro kozmos (toplum), mikro kozmos (çeviri alanı), mezo kozmos (çevirmenin psikolojisi) ve çoklu kozmos yapılarla olan ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda çevirmen habitusuna yönelik yapılacak bir gözlem çeviri eyleminin arkasındaki çoklu habitus ilişkilerinin varlığına ayna tutacaktır. Bu çalışmanın bir diğer hedefi ise çeviri eylemine ilişkin bu karmaşık ilişkiler ağının sadece metin üzerinden gidilerek değil, aynı zamanda çevirmenin çoklu habitusunun çoklu tarihsel analizinden elde edilen verilerle, metinle bir ilişki kurulabileceğini göstermeyi amaçlamaktadır. Çevirmen habitusu, çevirmenlerin genetik hikâyelerinde, sosyal gidişatlarında ya da biyografilerinde saptanabileceği gibi, çevirmenin çeviri metni metinselleştirme boyutundan, dilsel ve çeviri tercihlerinde de anlaşılabilir. Çalışmada çevirmen habitusuna ilişkin bir gözlem yapılacaktır. Çevirmen habitusunun izleri makro kozmos düzeyde olduğu gibi mikro kozmos ve mezo kozmos düzeyde de sürülecektir. Bu sayede çevirmenin toplumsallığının

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Sergül VURAL KARA danışmanlığında 2022 yılında tamamlanan 'Çeviri Sosyolojisi Bağlamında Çevirmenler ve Yayınevlerine Yönelik Eleştirel Bir İnceleme' başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

*Dr. Arş. Gör. Gamze GÜLER, Mersin Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, E-mail: gamzeozzer@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2724-000X, Mersin, Türkiye.

çeviri metnin toplumsallığına yansımaları incelenecek, diğer bir deyişle makro kozmos belirlenimlerin mikro kozmos belirlenimlere yansımaları gözlemlenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Çevirmen, Habitus, Makro Kozmos, Mikro Kozmos, Mezo Kozmos*

ABSTRACT

Recent studies in the field of translation sociology take the translation beyond the text and direct the attention to the actors behind the text. Studies in this field associate Bourdieu's concept of habitus with the translator and other actors. The concept of habitus provides very important data in the analysis of the reflections of, as a social actor, the translator's behaviors, attitudes and predispositions which belong to the macrocosm, to the decisions during the translation process. One of the deep issues of this new study field is to make a historical analysis of the socio-cultural identity of the translator and to look at the reflections of the available data on translation and translator decisions. In this study, a historical analysis of the translator's habitus will be made. It is aimed to analyze the relationship of the translator's habitus as a social actor with macrocosm (society), microcosm (translation field), mesocosm (translator's psychology) and multiple cosmos structures. At the same time, an observation on the translator's habitus will mirror the existence of multiple habitus relations behind the act of translation. Another aim of this study is to show that this complex network of relations related to the act of translation can be associated with the text not only by going through the text, but also by the data obtained from the multiple historical analysis of the translator's multiple habitus. The translator's habitus can be determined in the genetic stories, social trajectories or biographies of the translators, as well as in the linguistic and translation preferences of the translator from the textualization dimension of the translation text. In the study, an observation will be made about the translator's habitus. Traces of the translator's habitus will be traced at the microcosm and mesocosm level as well as at the macrocosm level. In this way, the reflections of the sociality of the translator on the sociability of the translated text will be examined, in other words, the reflections of macrocosmic determinations to microcosmic determinations will be observed.

Key Words: *Translator, Habitus, Macro Cosmos, Micro Cosmos, Mezo Cosmos*

Giriş

Çeviri sosyolojisi bakış açısı çeviri alanının sorunlarına yönelik derin bir sorgulama içerisine girmektedir. Çeviri alanında kabul gören birçok konuya eleştiriler getirmektedir ve bu konuları yeniden irdelemektedir. Bu alan, çeviri alanına ilişkin gözlem ve eleştirilerini sosyoloji alanında kabul gören ve topluma ilişkin konulara açıklık getiren kavramlar ışığında gerçekleştirmektedir. Sosyoloji alanda ses getirmiş önemli isimlerden biri Pierre Bourdieu'dür. Bourdieu'nün toplumsal hayatı gözlemlemek için kullandığı alan, habitus, sermaye, illusio (çıkar) ve doxa (kural) gibi kavramları, çeviri sosyolojisinin çeviri alanının sorunlarına yanıt bulmak için başvurduğu kavramlardandır. Çeviri sosyolojisinin bu kavramlar ışığında irdelediği

meselelerden biri çevirmenin² kimliği ve konumuna yöneliktir. Çevirmenin konumu ve kimliğine yönelik habitus kavramı önemli veriler sunmaktadır. Çevirmenin ait olduğu toplumda edinmiş olduğu yatkınlıklarını, çeviri alanında eğitim alarak ya da almadan edindiği yatkınlıklarını, bir birey olarak sahip olduğu psikolojisini hesaba katarak, çevirmeni farklı bir konuma yerleştirmektedir. Çevirmeni; edinmiş olduğu yatkınlıklar, kimlikler bağlamında gözlemlemektedir. Çevirmenin çevirisi sırasında aldığı kararları edindiği habitusları boyutunda irdelemektedir. Çevirmen ele aldığı metni habitusları ekseninde okuyan, anlayan ve aktaran bir eyleyendir. Tüm çeviri süreçlerinde aktif rol oynayan bir eyleyen konumundadır. Bu anlayışla birlikte çevirmen bir eyleyen olarak çeviri alanında görünür bir kimlik kazanmıştır. Çevirmenin görünürlük kazanan kimliğine ilişkin bir gözlem ve analiz kuşkusuz bu alanın kafa yorduğu konular arasında olacaktır, çünkü çevirmen bu alanda kimi zaman metnin arkasına gizlenen dilsiz bir eyleyen, kimi zaman kiralık bir işçi, kimi zamansa tarihsel koşulların dayattığı doxalara boyun eğen bir eyleyendir (Rakova, 2016: 27). Bu bakış açılarının çevirmeni alanda değersiz bir konuma hapsettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kendi alanına hizmet eden bir eyleyenin, çevirmenin, birtakım doxalar tarafından hem metinsel boyutta hem de sosyo-ekonomik boyutta susturulmasına karşı bir duruş sergilemektedir. Bu bakış açısının değiştirilmesi gerektiğini çevirmeni odağına olarak yapmaktadır. Edindiği habituslarıyla bir duruş sergileyen çevirmen bu çalışmada çoklu kimliğiyle varlık göstermektedir. Çevirmenin çoklu habitusu ve habituslarının birbirleriyle olan işbirliği Pierre Bourdieu'nün kavramları ekseninde ve çeviri sosyolojisi alanında çevirmen kimliğine yönelik yapılan çalışmalar örneğinde ele alınmıştır. Çalışmada habitus kavramı diğer kavramlardan (alan, sermaye, illusio ve doxa) bir adım önde tutulmuştur. Çevirmenin çoklu kimliğine yönelik bir takım kavram önerilerinde bulunulmuştur. Çalışmada betimleyici yöntem ön plandadır.

Çevirmenin Makro Kozmos³ Habitusu

'Hexis' kavramıyla Aristoteles'te anlamsal çerçevesini çizen habitus kavramı daha önce birçok kişi (Hegel, Husserl, Mauss, Panofsky vd.) tarafından tanımlanmıştır. En genel haliyle derinlemesine içselleştirilmiş büyük örüntüler, zihinsel alışkanlıklar, düzenli doğaçlamaların üretici ilkesi, zihinsel ve bedensel algılar, yatkınlıklar bütünü olarak tanımlanabilir. Habitus çok uzun bir süre, hatta eyleyenin yaşamı boyunca devam edebilir ve farklı faaliyet alanlarındaki belirli durumlara uygun eylem şemaları üretebilen bir kavramdır (Minhui Xu ve Chi Yu Chu, 2015: 174). Bourdieu, alan kavramının önemli tamamlayıcılarından biri olan bu kavramı ilk olarak şöyle tanımlamıştır:

² Çeviri sosyolojisinin çevirmen kimliğine ilişkin gözlemleri hem yazılı hem sözlü çeviri yapan çevirmenleri kapsamaktadır. Çevirmenlere yaşlarına ya da çeviri türlerine ilişkin bir kısıtlama getirmemektedir.

³ Çalışmanın kavram örgüsünün kurgusu gereği makro kozmos kavramı toplumu, toplumsal olanı ifade etmektedir. Makro kozmos mikro kozmosu içine alan çatı bir kavramdır.

‘Geçmiş deneyimlerini bütünleştirerek, her an bir algılar, beğeniler, eylemler matrisi işlevi gören ve şemaların analogik biçimde aktarılmasıyla, benzer sorunların çözümüne imkân vererek sonsuz çeşitlilikteki görevin yerine getirilmesini mümkün kılan, kalıcı bir yatkınlıklar sistemidir (akt. Swartz, 2011: 144)’.

Bourdieu'nün habitus kavramı tanımlanması zor, karmaşık, kuramsal dayanakları olan ve kendi sosyolojisini tasvir eden bir tasarıdır (krş. Bourdieu, 1992; 2005). Bourdieu'nün bu tanımından hareketle, habitus kavramı eyleyenin hangi kozmostan, kültürden, gruptan ya da sosyal sınıftan geldiğini gösteren ve sorunların çözümüne yönelik bedenine yerleşen tutum, davranış, düşünme, jest, mimik, algılama ve alışkanlıklar bütünüdür yansıtan bir kavramdır. Eyleyenlerin ait oldukları kozmoslardaki toplumsal öğrenme ve bunları bedene dâhil etme süreçlerinde farkında olmadan edindikleri özelliklerin, davranış örüntülerinin toplamıdır.

Makro kozmos habitus en genel haliyle bir eyleyenin ait olduğu kozmosa özgü bedenselleştirdiği yatkınlıklar, alışkanlıklar ve eğilimler sistemi olarak tanımlanabilir. Makro kozmos habitus, eyleyenin makro kozmosla olan sıkı bağına, aralarındaki karşılıklı ilişkiselliğe dikkat çekmektedir. Her eyleyen karmaşık ilişkiler ağıyla örülü bir yapı içerisinde kendini bulmaktadır. Eyleyen içinde bulunduğu bu ortamda hayatta kalmak ve karşısına çıkan olaylarla baş etmek ve içinde bulunduğu yapıya uygun eylemlerde bulunmak için bir takım mekanizmalar, sistemler üretmeye başlamaktadır. Doğuştan gelmeyen ancak bir kozmosun içine doğumla başlayan mekanizma, sistem, şema üretim süreci tamamen makro kozmos belirlenimlerle ilintilidir. Makro kozmos habitus, eyleyenin bedeninde oluşan yapıların, sistemlerin ya da algı şemalarının dahası eyleyene özgü görünenin bile makro kozmosa ait kolektif yapılarla inşa edildiğini vurgulamaktadır. Makro kozmosa ait kolektif yapılar o kozmosa ait tarihin emareleriyle örülüdür ve örülmeye devam etmektedir. Kolektif yapıların geleceği, geçmişin ışığında ve kozmosun şimdiki koşullarıyla güncellenerek yapılanmaya sürekli devam etmektedir. Kozmosta sürekli işleyen bu yapılar eyleyenlerin eylemlerini de mevcut güncellemeler dâhilinde yapılandırmaya devam etmektedir. Aynı zamanda makro kozmosta bu eylemler tarafından yapılanmaktadır.

Makro kozmos habitus kavramını çevirmen boyutunda ele aldığımızda, çevirmenin ait olduğu makro kozmosa özgü habitusu doğrultusunda eylemlerde bulunan sosyal bir eyleyen olduğu söylenebilir. Sosyal ve kültürel bir geçmişe sahip olan, yaşamsal yörüngelerini, içinde bulunduğu makro kozmosa özgü belirlenimler çerçevesinde çizen bir eyleyenden bahsetmekteyiz. Makro kozmos içerisinde konumlanan her eyleyen gibi çevirmen de kendi kişisel geçmişine ve içinde bulunduğu kozmosun sosyo-kültürel bağlamına uygun eylemler üreten bir mekanizmaya sahiptir. Çevirmenin bedenindeki sistemleri, yatkınlıkları ve alışkanlıkları yapılandıran makro kozmos mekanizmalarıdır. Çevirmenin makro kozmos habitusu, makro kozmos yapıların çevirmenin bedenine yerleşmesiyle oluşmaktadır. Makro kozmos habitus eyleyenlere özgü ve aynı zamanda eyleyenler için ortak olan tarihin bir ürünüdür. Simeoni bu habitusu sosyal ve kültürel

tarihin kişiselleştirilmesinin detaylı bir sonucu olarak tanımlamaktadır (Simeoni, 1998: 32).

Çeviribilim bir mikro kozmos olmadan önce makro kozmos habitus, eyleyenin ait olduğu kozmosta edindiği yatkınlıklar sistemi, kişiselleştirilmiş tarihi çevirmen habitusuna denk gelmekteydi. Bunun nedeni olarak çeviri eğitimi veren enstitülerin 1930'larda birkaç tane olması, sayının 1960 ve 1970'lerde artmaya ve coğrafik olarak yayılmaya başlaması gösterilebilir. 1980'lerden sonra bu sayılarda büyük bir patlama yaşanmıştır. Reine Meylaerts (2008) insanlık tarihindeki çevirilerin büyük çoğunluğunun çevirmenlerin makro kozmos habitusu doğrultusunda gerçekleştirildiğine değinmektedir. Ayrıca çeviribilimin özerkliğini ilan etmesi ve çeviri eğitimi veren kurumların sayısının artmasıyla birlikte çevirmenlerin bu alanın belirlenim ve nesnel yapılarına karşı bir yatkınlık, alışkanlık ve tutum geliştirmeye başladıklarını ifade etmektedir (Meylaerts, 2008: 94). Çevirmenlerin bu tarihten sonra yeni yarı özerk mikro kozmosa özgü yeni bir mikro kozmos habitus edinmeye başladıkları dile getirilmektedir. Bu nedenle çevirmen habitusuna yönelik yapılacak tarihsel analizlerde dönemlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Kimi dönemlerde çevirmen kararlarına yönelik tek bilgi kaynağı makro kozmos habitusken kimi dönemlerde hem makro kozmos hem de mikro kozmostur.

Çevirmenin Mikro Kozmos⁴ Habitusu

Kozmoslarda oynanan oyunların yöneticisi habitustur. Makro kozmos içerisinde konumlanan yarı özerk bir mikro kozmos olan çeviri alanında oynanan oyunların yöneticisi çevirmenin mikro kozmos habitusudur. Çevirmen mikro kozmos habitusunu çeviri alanının belirlenimleri, nesnel yapıları doğrultusunda şekillendirmektedir. Bu sayede çeviri alanında oynanan oyunlara dâhil olmakta ve alana özgü eylemlerde bulunma yetisi kazanmaktadır. Çevirmenin mikro kozmos habitusu, dâhil olduğu oyunlar sayesinde alana özgü algı ve yatkınlık şemaları üretmeye başlamaktadır. Çevirmenin çeviri alanına özgü edinmeye başladığı bu yeni habitusu mikro kozmos habitusudur. Çeviri alanı içerisinde hareket etmesini sağlayan, oynanan oyunlarda stratejiler üretmesini ve bu sayede bir konuma sahip olmasını sağlayan mikro kozmos habitusudur. Çevirmenin mikro kozmos habitusu makro kozmos habitusu doğrultusunda şekillenmektedir. Çünkü mikro kozmoslar makro kozmos içerisinde konumlanan ve ondan tamamen bağımsız olmayan yarı özerk alanlardır.

Gouanvic Is Habitus as Concieved by Pierre Bourdieu Soluble in Translation Studies? (Pierre Bourdieu'nün Tasavvur Ettiği Habitus Çeviribilimde İşe Yarar mı?) isimli çalışmasında toplumsal bir eyleyen olan çevirmenin yabancı bir dile, kültüre ve çeviri alanına yönelik aldığı eğitimleri mikro kozmos habitusunun oluşum evresi olarak

⁴ Mikro kozmos kavramı çalışmada makro kozmos (toplum) içerisinde konumlanan yarı özerk alanları (sağlık, tıp, hukuk, çeviri gibi) ifade ederken kullanılmaktadır. Mikro kozmos habitus ise eyleyeninin çeviribilimin/çeviri alanının belirlenimlerinin, nesnel yapılarının bedenselleştirilmesini ifade etmektedir. Aynı zamanda eyleyenin bir başka dile ve kültüre ilişkin edindiği yatkınlıklarını kapsamaktadır.

yorumlamaktadır. Çevirmenin mikro kozmos habitusunun çeviri alanında oynanan oyunlara dâhil oldukça, çeviri yaptıkça ortaya çıkacağını dile getirmektedir. Kuramsal bilgilerin uygulama alanında gün yüzüne çıkabileceğini vurgulamaktadır (Gouanvic, 2014: 32). Alanda yaptığı çevirileri yöneten mikro kozmos habitusu, çevirmene daha fazla oyuna dâhil olma ve oyunu kurallarına göre oynama yetisi kazandırmaktadır. Bu yetiyi oyunlarda etkin kullanma becerisi ise çevirmene bir sermaye birikimi getirmektedir ve aynı zamanda alanda bir konum elde etmesine olanak tanımaktadır. Çevirmenin yaptığı çevirilerle kozmoslarda yarattığı etki, mikro kozmos habitusunun çıktıları bir alanda (hukuk, tıp, iktisat vd.) uzmanlaşmasını ve mikro kozmos habitus birikimini bu doğrultuda gerçekleştirmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda mikro kozmos habitus çıktıları ve bu çıktılar doğrultusunda çevirmenin bir alanda uzmanlaşmasını, profesyonelleşmesini kuram ve uygulama boyutuyla ele alan Gouanvic'in çalışmasını (2014) tekrar anmak yerinde olacaktır.

Gouanvic çalışmasında farklı habitus gidişatlarına sahip Marcel Duhamel ve Maurice Edgar Coundreau isimli iki çevirmeni odağına almaktadır ve bu iki çevirmenin çevirmiş olduğu bir eser üzerinden giderek habituslarının izlerini sürmektedir. Edebiyat alanında çeviri yapan iki Fransız çevirmenin farklı türlere yönelmelerini sağlayan mikro kozmos habituslarıdır. Duhamel'in ilkokulu bitirdikten sonra bir otelde çalışırken İngilizceyle yolu kesişmiştir. Daha çok gündelik dil kullanımına hâkim olan Duhamel, bir aktivite olarak edebiyat çevirileriyle uğraşmaya başlamıştır. Gündelik dil kullanımındaki profesyonelliği onu dublaj çevirisine kadar götürmüştür. Bu alanda edindiği birikim onu başarılı bir çevirmen konumuna getirmiştir (Gouanvic, 2014: 33-35). Duhamel boş zaman aktivitesi olarak yaptığı süreçte çeviriye dair bir yatkınlık geliştirmiştir. Bu süreç onun mikro kozmos habitusunun oluşum süreci olarak yorumlanabilir. Dublaj ve dedektif romanları çevirerek alandaki oyunlara dâhil olmuş ve bir başarı elde etmiştir. Mikro kozmos habitusunu uygulama alanında gün yüzüne çıkararak ve bu habitusunu alanın doxalarına göre kullanmıştır.

Maurice Edgar Coundreau, akademisyen kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. İngilizceyi Duhamel'in aksine okulda öğrenmiştir. Gouanvic, Coundreau'nun çevirdiği yazarların çevirmenin makro kozmos habitusuyla bir benzerlik gösterdiğini ve bu nedenle o kişileri çevirmeyi seçtiğini tespit etmiştir. Aynı zamanda Coundreau'nun okulda edindiği mikro kozmos habitusu bu yazarları seçmesinin bir diğer nedenidir. Coundreau mikro kozmos habitusu sayesinde edebiyat alanının felsefe ağırlıklı türlerine ve yazarlarına, realist edebiyata yönelirken, Duhamel daha argo ve gündelik dil kullanımının ağır bastığı polisiye edebiyata yönelmiştir (Gouanvic, 2014: 38-39). Coundreau'nun çeviri alanına yönelik aldığı eğitimi ve bu eğitim sayesinde şekillendirdiği mikro kozmos habitusu hareket alanını genişletmiştir. Mikro kozmos habitusunun sağladığı birikim Coundreau'ya, edebiyat alanında daha fazla sermaye birikimi gerektiren realist edebiyat alanında oyuna dâhil olma cesareti vermiştir. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; her iki çevirmen makro kozmos habitusları doğrultusunda mikro kozmos tercihlerini şekillendirmiş ve oynanan oyunlara dâhil

olmuşlardır. Mikro kozmos habitusları çevirmenlerin tercihlerini farklılaştırmıştır. Çevirmenlerin mikro kozmos habituslarına ilişkin analiz çevirmenlerin çeviri yapmaya nasıl başladıklarına (bir eğitim almandan ya da bir eğitim alarak), çeviri olgusuna yaklaşım ve bakış açılarına yönelik fikir verecektir.

Çevirmenin Mezo Kozmos Habitusu

Mezo kozmos habitus kavramı eyleyenin gerçek dünyasını kastetmektedir. Luhmann, bu kavramı insanoğlunun gerçek dünyası ya da gerçek gerçeklik olarak tanımlamaktadır (akt. Vermeer, 2006: 7). Luhmann; bir makro kozmosun etrafını çevreleyen gerçek dünya ile eyleyenin etrafını çevreleyen bir evren olarak gördüğü gerçek gerçekliği ya da gerçek dünyayı birbirinden ayırmaktadır (bkz. Luhmann, 1995). Bu kavram eyleyenin insani boyutuna işaret etmektedir. Eyleyenin bireyselliği, psikolojisi bu habitus içerisindedir. Mezo kozmos habitus eyleyene özgüdür. Eyleyenin biyolojik bir varlık olarak ele alınması, onun mezo kozmos habitusuyla ilintilidir. Duyguları, hisleri, psikolojisi bu habitus içerisindedir. Mezo kozmos habitus eyleyenin hem ekolojik hem bilişsel yönü ile ilgilidir. Mezo kozmos, eyleyenin bilişsel yeteneklerini, davranışsal becerilerini, bireyselliğini, psikolojisini; kısacası insani boyutunu ifade etmektedir (Łepko, 2016: 45). Ön plana çıkan bilişsel becerileri sayesinde başarılı olan eyleyenin benzersizliği, tekliği mezo kozmos habitusundadır.

Mezo kozmos habitus her ne kadar eyleyenin içiyle ilintili olsa da dış ortamdan önemli ölçüde etkilenmektedir. Başka bir ifadeyle makro kozmos ortamın, aile ortamının mezo kozmos habitusu şekillendirmede payı büyüktür. Makro kozmos ortamda ve aile ortamında ılımlı ve güvenli bir hava hâkimse bu durum eyleyenin ruh halinde olumlu bir etki yaratacaktır. Bununla bağlantılı olarak mezo kozmos habitus, eyleyenin insani boyutu olumlu yönde şekillenecektir. Bu olumlu tablo eyleyenin makro kozmostaki tüm eylemlerine yansiyacaktır. Bu habitusu Stefan Zweig örneğinde anlatmak gerekirse, Stefan Zweig 1881 Viyana'sında dünyaya gelmiştir. İçine doğduğu makro kozmosta o dönemde her anlamda (ekonomik, siyasi vb.) güvenilir bir ortam hâkimdi. Bu ılımlı ve güvenilir ortam aile içerisinde de söz konusuydu. Yahudi ve varlıklı bir ailenin çocuğu olması sanata ve edebiyata olan tutkusunun en büyük nedeniydi. Çok küçük yaşlarda edebiyata yönelmesi hem makro kozmos ortamlarıyla hem de aile ortamıyla yakından ilintilidir. Zweig'in çocukluk dönemindeki mezo kozmos habitusuna, kendi yaşam öyküsünü kaleme aldığı eseri *Dünün Dünyası Bir Avrupalının Anıları*'ndan bakıldığında, psikolojisinin olumlu yönde olduğu, bilişsel becerilerinin edebiyata ilişkin olduğu görülmektedir. Ancak ilerleyen yaşlarda Zweig'in iki büyük dünya savaşını deneyimlemesi, içinde olduğu makro kozmos ortamın bozulması, vatanından koparılması ve kimliksizleştirilmesi psikolojisini; yani mezo kozmos habitusunu önemli ölçüde etkilemiştir. Mezo kozmos habitusunun bu denli köklü değişimi mikro kozmos habitusuna da yansımıştır. Yazdığı eserlerde işlediği konular mezo kozmos habitusundan büyük izler taşımaktadır. Ele aldığı konular, bir anda değişen ve bir türlü kabullenemediği mezo kozmos habitusuna ilişkindir. Mezo kozmos habitusunun

Zweig'in kontrolünden çıkması, onu düzeltebileceğine olan inancının yok olması Zweig'ı ölüme sürüklemiştir. İçinin derinliklerinde hapsediği yalnızlığın tüm acısını derinlemesine yaşamış, sorunlar içerisinde kaybolmuş ve sonunda zor bir ölümü seçmiştir. Ona göre bir yazarın ya da bir eyleyenin deneyimleyebileceği en acımasız, talihsiz, vahşi şeyleri görmüş, yaşamıştır ve bu acılar onu intihara itmiştir. Arkasında bıraktığı ölüm mektubu, katlanamadığı zulmün, mezo kozmos habitusunun onu ölüme sürüklediğinin kanıtıdır. Sevdiği insanı, karısını bu zulmün, benzer mezo kozmos habitusun içerisinde hapsedmek istemediği için, ona da aynı şekilde ölümü teklif etmiştir. Eşi de Zweig gibi mezo kozmos habitusunun kurbanı olmuştur.

Çevirmenin Çoklu Makro Kozmos Habitusu (Çevirmenin Kozmoslararası Habitusu)

Çoklu makro kozmos habitus çevirmenin kaynak kozmos ve erek kozmos arasında çeviri metinler aracılığıyla dolaşırken edindiği habitustur. Çoklu makro kozmos habitus çevirmenin çeviri metni üretirken farklı kozmoslarda sayısız ilişki ağı içerisinde yer aldığını, farklı kozmosların eyleme biçimlerine ve yatkınlıklarına ilişkin bir bilinçaltı edindiğini ifade etmektedir. Bu habitus çevirmenin farklı kozmoslarda dolaşmasına, farklı kozmoslardaki eyleyenlerin eyleme biçimlerini anlamasına ve onların toplumsallaşma süreçlerine ilişkin fikir yürütebilmesine olanak tanımaktadır. Bu sayede kendi makro kozmosu ile başka bir makro kozmos arasında bir bağlantı kurabilmektedir ve kendine yürüyebileceği yeni bir yol açmaktadır. Açtığı bu yeni yolda yönünü bulmasını ve dolaşımını sağlayan çoklu makro kozmos habitusudur. Çevirmen bir araya getirmeye çalıştığı her iki kozmos habitusu bilinçaltında yoğurarak çoklu kozmos habitusunu şekillendirmektedir. Bu habitus ait olmadığı kozmosa karşı bir aidiyet hissi geliştirmesine olanak tanımaktadır. Farklı bir kozmostaki eyleyenler gibi eyleme, düşünme yetisi kazandırmaktadır. Çoklu makro kozmos habitus çevirmene makro kozmos ve mikro kozmos habitusu bir araya getirerek farklı bir kozmos habitusu tanıma, anlama ve aktarma yetisi kazandırmaktadır. Diğer bir deyişle makro kozmos habitusunu oyuna dâhil olduğu çeviri alanının mikro kozmos habitusuyla ilişkilendirme ve bu ilişkisellik/ilişkisizlikten ortaya çıkan eylem şemaları ışığında başka bir makro kozmosu anlama ve kendi makro kozmosuna aktarma yetisi kazandırmaktadır.

Farklı makro kozmoslar içerisindeki eyleyenleri birbirlerine tanıtan, onlarla iletişime ve etkileşime geçmelerini olanaklı hale getiren çevirmenin çoklu makro kozmos habitusudur. Makro kozmoslar devingen bir yapıya sahiptir ve farklı makro kozmoslar arasında oynanan oyunlar sürekli devam etmektedir. Makro kozmoslarda oynanan oyunlara dâhil olabilmek için farklı makro kozmoslarla iletişim kurmak ve etkileşime girmek kaçınılmaz bir durumdur. Çoklu makro kozmos habitus farklı makro kozmoslar arasında ortak bir yapı, eyleyenlerin birbirleriyle iletişime geçmelerini sağlayan ortak bir dil inşa ederek kendi kültür, düşünce, yaşayış ve inanış biçiminden kısacası habitusundan farklı olanlarla buluşma, tanışma ve anlaşma gereksinimini karşılamaktadır. Çevirmenin çoklu makro kozmos habitusu farklı makro kozmoslar

arasındaki sınırları kaldırarak habitus ve sermaye alışverişini olanaklı hale getirmektedir.

Çevirmenin Makro Kozmos Habitusunun Mikro Kozmos Habitusuna Yansımaları

Mikro kozmos habitus, makro kozmos ve makro kozmosta hâkim olan habitustan bağımsız düşünülemez. Mikro kozmos nesnel yapılarını, kendi özerk alanının sınırlarını makro kozmosun çatısı altında inşa etmektedir. Mikro kozmos kendi habitusunu inşa ederken makro kozmos yapılarla sayısız ilişkiler ağı kurmaktadır. Bu ilişkiler ağı yörüngesinde kendi yarı özerk yapısını oluşturmaktadır. Bu yarı özerk yapılar içerisinde oyuna dâhil olan eyleyenlerde makro kozmosta şekillendirdikleri tutum, davranış ve yatkınlıkları ekseninde eylemlerde bulunmaya başlamaktadırlar. Bu eyleme biçimleri onların kim olduğunu resmetmekte ya da hangi kozmosa bir aidiyetinin olduğunu ipuçları vermektedir. Çeviri alanında oyuna dâhil olan çevirmenlerin de çeviriye olan tutumlarında, çeviri yaklaşımlarında makro kozmos habituslarının yansımalarını gözlemlemek mümkündür. Makro kozmos habitusun mikro kozmos habitusu şekillendirmesi, makro kozmosun mikro kozmosla bir ilişki örmesi ya da oyunda aynı tarafta yer alması beklenen bir durumdur. Ancak makro kozmos habitus ve mikro kozmos arasında bir ilişki örülememesi durumunda, eyleyenin sahip olduğu iki habitusun karşı karşıya gelmesi durumunda eyleyen kim olduğunu ya da nereye ait olduğunu hatırlatan makro kozmos habitusuna yönelik eylemlerde bulunacaktır. Söz konusu durumu daha net anlayabilmek, makro kozmos habitusun mikro kozmos habitusa yansımalarını gözlemleyebilmek için, Reine Meylaerts'ın 2008 yılında yaptığı *Translators and (their) norms Towards a Sociological Construction of the Individual (Çevirmenler ve Normları Bireyin Sosyolojik İnşasına Doğru)* isimli çalışmasına bakmak yerinde olacaktır. Reine Meylaerts (2008) çalışmasında iki çevirmene ve bu iki çevirmen habituslarının karşılaştırmasına yer vermektedir. Yaptığı karşılaştırmada vurguladığı nokta makro kozmos habitus ve eyleyen ilişkiselliğidir. Aynı zamanda makro kozmos habitusun mikro kozmos habitusa yansımalarına odaklanmaktadır. İlk olarak Belçika'daki çevirmenlerin çalışma ortamlarına yönelik bilgiler sunan Meylaerts, çalışmasına önemli bir noktadan giriş yapmaktadır. Bu girişte 1930'larda Belçika'da merkez konumundaki dilin Fransızca, çevre, azınlık konumundaki dilin ise Flamanca olduğuna değinmektedir. Meylaerts bu saptamasıyla Fransızca ve Flamanca arasındaki güç ilişkisine, bu ilişkide egemen olan tarafın egemen olunan tarafa uyguladığı baskıya odaklanmıştır. Flamanların azınlık olarak habituslarını sürdürmek ve bir sonraki nesle habituslarını, dillerini aktarabilmek için verdikleri çabaya değinen Meylaerts, her ne kadar Flamanların korunmasına yönelik girişimler olsa da, Flamanlar üzerinde yaratılan baskının ve dilsel olarak daha düşük konumda olduklarının duyumsatılmasının eyleyenlerin habituslarında önemli etkiler yarattığına vurgu yapmıştır (Meylaerts, 2008: 93-94). Çalışmasında merkez/çevre konumunda edinilen çevirmen habituslarına ve bu habituslara yönelik eylemlerin analizine odaklanmaktadır.

Çalışmasında yer verdiği çevirmenlerden ilki Ernst Claes'tir. Meylaerts'in Claes'e (1885-1968) yönelik yaptığı araştırmalarda; ilk Flaman çevirmen olduğu, alanda saygın bir konumda olduğu ve aynı zamanda parlamentoda hukuk çevirmenliği yaptığı bilgilerine ulaşmıştır. Claes'in makro kozmos habitusuna ilişkin yaptığı analizde, Flamanca konuşan yoksul bir ailenin başarılı bir çocuğu olduğu ve üst sınıf Fransızların tercih ettiği ve Flamanca konuşmanın yasaklandığı bir Katolik okuluna gittiği bilgilerine ulaşmıştır. Üniversite eğitimi Fransız filolojisi üzerinedir ve mikro kozmos habitusu Fransız dili ve kültürü ekseninde şekillenmiştir. Bir başka ifadeyle, mikro kozmos habitusu Fransızcanın üstünlüğünün içselleştirilmesine yöneliktir. Claes her ne kadar Fransızcanın üstünlüğüne yönelik bir mikro kozmos habitus edinse de, kendi makro kozmos habitusunun kaybolmaması, yok olup gitmemesi için edindiği mikro kozmos habitusa karşı bir duruş sergilemiştir. Kendi makro kozmos habitusunun diline ilişkin verilen mücadeleler de hep ön sıralarda olmuştur (Meylaerts, 2008: 98). Parlamento'ya yaptığı iş başvurusu mektubunu bile kendi habitusunca (Flamanca) yazmıştır. İlerleyen yıllarda bu tavrını yazdığı eserlerde de sürdürmüştür. Fransız diline ilişkin bir mikro habitus edinse de, sesini her zaman kendi habitusuyla, makro kozmos habitusuyla duyurmayı tercih etmiştir. Sahip olduğu makro kozmos habitusu doğrultusunda kendi kozmosunun oynanan oyunlarda merkez konuma gelmesi için, Flaman eyleyenlerin habituslarına sürülen kara lekenin silinmesi için çabalamıştır. Geçmişinin izleriyle yapılanmış habitusunu gelecek nesillere aktarmak için çabalamış bir eyleyendir (Meylaerts, 2008: 98). Bu örnek egemen olunan tarafın egemen olan tarafın baskısına yönelik başkaldırısına, çevre konumundaki makro kozmos habitusunun merkez konumdaki makro kozmos habitusa karşı üstün gelme girişimini tasvir etmektedir. Aynı zamanda makro kozmos habitusunun mikro kozmos habitusa yansımalarını betimlemektedir.

Meylaerts'in çalışmasında yer verdiği bir diğer çevirmen Claes'in tam tersi bir habitusa sahiptir. Roger Keryven'in makro kozmos habitusuna ilişkin yaptığı değerlendirmede Meylaerts, Keryven'in Fransızca konuşulan, üst sınıf bir aileden geldiğini ifade etmektedir. Keryven' de Claes gibi Flamanca'nın yasak olduğu okullarda eğitim görmüştür. Keryven, Claes'in aksine Fransızcanın üstünlüğü için çabalamıştır. Keryven, Flamanca'dan Fransızcaya çeviriler yapmayı tercih etmiştir (Meylaerts, 2008: 98). Meylaerts, Keryven'in yaptığı çevirilerde Flamanların gündelik hayatına ve yerel hayatına ilişkin kullanımlarına yer verdiğini, modern Flaman yazarları çevirdiğini gözlemlemiştir. Meylaerts, bu tavrı iki düzlemde yorumlamaktadır: İlkinde Keryven'in makro kozmos habitusunda Flamanca'nın üstünlüğüne yönelik bir kırılmanın olabileceğine ihtimal verirken, ikinci yorumunda Flaman eleştirmenlerin Keryven'in çevirileri üzerine yaptıkları değerlendirmelerine yer vermektedir. Flaman eleştirmenler, Keryven'in Flamanca'yı aşağılamak ve Fransızcanın üstünlüğünü kanıtlamak adına bu yönetime başvurduğunu dile getirmektedirler (Meylaerts, 2008: 100). Bu örnek çevirmenin habitusuna yönelik yapılacak tarihsel bir analiz, çevirmenlerin makro ve mikro kozmos habituslarının izleri sürülerek çeviri kararlarına ilişkin verilere ulaşabileceğini kanıtlamaktadır.

Çalışmaya yönelik genel bir değerlendirme yapılacak olursa, her iki çevirmen de toplumsal birer eyleyen olarak kendi makro kozmos habitusları doğrultusunda eylemlerde bulunmaktadır. Dönemin habitusuyla eyleyenin habitusu bir uyum içindeyse, Bourdieu bakış açısıyla, oyunda her iki habitus aynı taraftaysa (egemen olan ya da egemen olunan taraf), eylemlerde birbirine hizmet etmektedir. Keryven örneğinde, makro kozmos habitus Fransızcanın üstünlüğü yönünde eylemler üretmektedir. Keryven'de makro kozmos habitusunun amacına hizmet eden eylemlerde bulunmaktadır. Ortak bir amaca, ortak bir habitusa hizmet etmektedirler. Ancak Claes örneğinde, dönemin habitusu eyleyenin makro kozmos habitusunu yok etmeye, üstün gelmeye çalışmaktadır. İki tarafın farklı saflarda yer alması durumunda birbirlerine karşı bir mücadele içine girmeleri kaçınılmaz bir hal almaktadır. Keryven örneğinde makro kozmos habitus mikro kozmos habitus ilişkiseliliği gözlemlenirken, Claes örneğinde makro kozmos habitusun mikro kozmos habitusa olan başkaldırısı gözlemlenmektedir. Her iki toplumsal eyleyen de gözlemlenen şu dur ki: Her iki eyleyen de mikro kozmosta kişisel tarihinin, içselleştirdiği yapıların ona sunduğu makro kozmos habitus ekseninde eylemlerde bulunmuştur. Toplumsal bir eyleyen olarak çevirmenlerin çevirilerinde makro kozmos habituslarının yansımalarını, makro kozmos habituslarının izlerini gözlemlemek mümkündür.

Sonuç

Çeviride metinden makro kozmos ilişkilere geçiş, çeviri olgusunun makro kozmos yaşamın gereksinimlerinden, çevirmen kimliğinden bağımsız ele alınmaması, çeviriye yeni bir boyut kazandırılması sosyolojik bakış açılarının çeviri alanına uyarlanmasıyla söz konusu olmuştur. Çeviri olgusunun kaynak kozmos ve erek kozmos arasında geçen serüvenini, metnin içinde arama düşüncesinden ziyade bu yolculuğu metnin dışında, çevirmen habitusunda arama, metnin dışındaki hareketliliklere odaklanma düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bu çalışma ile çevirmen çeviri süreçlerinde sahip olduğu habituslarla görünür bir kimlik kazanmıştır. Çevirmen kimliği habitus kavramı ile detaylı olarak irdelenmiştir ve çevirmen kimliği kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. Bu alt başlıklarda, kozmoslar arasında eyleyen olarak çevirmenin çoklu kimliğine ilişkin kavram önerilerinde bulunulmuştur. Çalışma bu yönüyle özgündür. Çevirmen kaynak ve erek kültür arasında kaynak metnin kodlarını çözen bir eyleyen değildir. Çevirmen ait olduğu makro kozmosta edindiği habitusuyla, çeviri alanında edindiği habitusuyla, kültürler arasında çeviri aracılığıyla gezinirken edindiği habituslarıyla çevirmen kimliğini inşa etmektedir. Çevirisi sırasında tüm bu habituslarını birbiriyle harmanlayan, uyumlu hale getiren bir eyleyendir. Çok bileşenli çeviri olgusu karşısında çok bileşenli habitusuyla eylemlerde bulunmaktadır. Çalışma Bordieu'nün habitus kavramından hareketle çevirmenin karmaşık çeviri olgusu karşısında geliştirdiği çok bileşenli kimliğine vurgu yapmıştır. Bu sayede çevirmenin çeviri sürecinde çok önemli bir konumda olduğunu göstermiştir.

Kaynakça

- Bourdieu, P. (1992). *The field of cultural production. Essays on art and literature*. Randal Johnson, (Trans. and Ed.). Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (2005). *Habitus. In habitus: A sense of place*. J. Hiller and E. Rooksby (Eds.), (pp.43–49). Aldershot: Ashgate.
- Łepko, Z. (2016). From mesocosmos to cosmos: Man. In *Search of His Oikos*, 37, 4, (pp. 45-54).
- Meylaerts, R. (2008). Translators and (their) norms. Towards a sociological construction of the individual. *Beyond Descriptive Translation Studies*. Benjamins Translation Library.
- Raková, Z. (2016). *Çeviri kuramları*. (Çev. Y.Polat). Ankara.
- Simeoni, D. (1998). The pivotal status of the translator's habitus. In *Target, International Journal of Translation Studies*, 10(1) (pp. 1-39).
- Vermeer, H. J. (2006). *Luhmann's 'social systems' theory: Preliminary fragments for a theory of translation*. Berlin: Frank&Timme.
- Xu, M and C, Yu Chu. (2015). Translator's Professional habitus and the adjacent discipline: The case of Edgar Snow. *Target* 27: 2, (pp. 173–191).